

чергу, знижує їх можливість надання кредитів. Таке замкнуте коло особливим предметом для занепокоєння є у країнах, що розвиваються, фінансові сектори яких все ж пережили кризу краще, ніж фінансові сектори розвинутих країн. Банкрутства компаній нефінансового сектору становлять ризик для фінансових ринків, оскільки велика кількість банкрутств підприємств може підвищити ризики їх фінансових партнерів і викликати ланцюгову реакцію у банках інших країн, як розвинутих, так і тих, що розвиваються.

Різде припинення зовнішнього фінансування може мати небезпечні наслідки, оскільки проблеми ліквідності можуть швидко перетворитися на загрозу платоспроможності, як це часто траплялося у минулому. Великі підприємства, які раніше спиралися на зовнішнє фінансування, можуть спробувати звернутися до внутрішніх фінансових ринків, збільшуючи тиск на менші за розміром місцеві компанії. Швидке зниження обмінного курсу збільшить негативний вплив на фінансовий стан підприємств, особливо для позичальників зі значною валютною заборгованістю. Країни, які накопичили значні валютні резерви і мають позитивний платіжний баланс, зможуть регулювати цю проблему через заходи економічної політики, однак з часом такі можливості знаходитимуться під загрозою, якщо доступ до зовнішнього фінансування буде обмежено й надалі. Реальні можливості реструктуризації боргів підприємств в країнах, що розвиваються, зазвичай є меншими; це означає, що тривання кризи скоріше за все призведе до неплатоспроможності та ліквідації компаній. Борговий дефолт негативно вплине як на національну фінансову систему, так і на фінансовий стан зарубіжних кредиторів. Оскільки на сучасному етапі руйнівні наслідки кризи є відчутними не тільки для фінансових ринків, але й для нефінансового сектору, антикризова політика країн повинна мати комплексний характер впливу і на фінансовий, і на реальний сектори, що може стати предметом подальших досліджень у цьому напрямі.

Література

1. Стахович Л. В. Глобализация мирового финансового рынка и ее последствия / Л. В. Стахович, Е. М. Намсараева // Дайджест-финансы. – 2002. – № 2 (86). – С. 10–13.
2. Малыгин В. Е. Финансовые шоки : вызовы и ответы / В. Е. Малыгин // Банковские услуги. – 1998. – № 9. – С. 20–27.
3. Резнікова Н. В. Теоретичне обґрунтування феномену розповсюдження валютних криз / Н. В. Резнікова / Н. В. Резнікова // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 11 (41). – С. 62–68.
4. Марена Т. В. Формування валютної політики країн світу в сучасних умовах : [Монографія] / Т. В. Марена. – Донецьк : Вебер, 2009. – 198 с.
5. World economic outlook : Crisis and Recoveries. – IMF, April 2009. – 230 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.imf.org/ External/pubs/ft/weo/2009/01/index.htm](http://www.imf.org/External/pubs/ft/weo/2009/01/index.htm).

УДК 658

О. М. МАТУСОВА

Київський міжнародний університет

РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ КРИЗИ

У статті розглядаються особливості розвитку сектору малого підприємництва в Україні в докризовому періоді і в період дії світової кризи, основні фактори середовища господарювання і напрями підтримки малого підприємництва в сучасних умовах.

The article describes the peculiarities of small business' development in Ukraine in terms of preliminary crisis and world crisis periods, the main factors of economic environment and the directions of small business' support in modern conditions are also determined.

Ключові слова: державна підтримка, економічна ефективність, мале підприємництво, фінансова криза.

Вступ. Світовий досвід свідчить, що дієвість трансформаційних процесів в економіці будь-якої країни неможлива без розвитку малого підприємництва. Всебічне проникнення малого підприємництва в економічну систему України є необхідною передумовою ефективної реструктуризації економіки, зростання рівня конкурентоспроможності підприємств, розв'язання проблем зайнятості, підвищення рівня життя населення. Без розвитку малого підприємництва неможливе формування середнього класу; завдяки йому підвищується результативність виробництва, збуту та організації діяльності, забезпечується задоволення потреб різних груп населення, формування справедливої ринкової ціни на товари й послуги, раціональне використання наявних виробничих ресурсів.

Мале підприємництво здатне концентрувати від 20 до 40 % економічно активного населення, насичувати ринок товарами й послугами повсякденного попиту. Крім того, саме суб'єктам малого підприємництва характерні висока мобільність, гнучкість, швидкість переливу ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових) відповідно до мінливого попиту, пристосування до кризових умов. Тому продуктивна участь суб'єктів малого

підприємництва у розв'язанні соціально-економічних проблем сучасного суспільства визначає необхідність постійного моніторингу їх діяльності, аналізу економічних і соціальних аспектів їх розвитку, що, в свою чергу, дозволяє окреслити основні проблеми функціонування малого підприємництва та з'ясувати можливості його виживання в умовах фінансової кризи.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем функціонування та розвитку малого підприємництва в Україні, оцінка особливостей його розвитку в умовах світової фінансової кризи та визначення напрямів підтримки суб'єктів малого підприємництва.

Результати дослідження. При оцінці розвитку малого підприємництва в Україні важливого значення набуває розмежування періодів його діяльності на докризовий (2000–2008 рр.) та період кризи (з третього кварталу 2008 р.), що дає змогу виокремити особливості та проблеми функціонування суб'єктів господарювання спричинені факторами відповідного періоду.

У 2000–2008 рр. в Україні спостерігається стійка тенденція розвитку малого підприємництва: за даними Державного комітету статистики кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення за цей період зросла на 28 одиниць і досягла 72 одиниць; кількість фізичних осіб-підприємців збільшилася на 1 млн одиниць; кількість найманих працівників в малих підприємствах збільшилася на 447 тис. осіб і склала 2156,8 тис. осіб; частка малих підприємств в загальному обсязі продукції зросла в 2 рази і склала 16,3 % [4]. Позитивна динаміка свідчить про значний потенціал малого підприємництва щодо створення нових робочих місць, підвищення добробуту самозайнятих і зменшення рівня безробіття.

Однак рівень розвитку малого підприємництва станом на початок 2008 р. відзначається експертами як низький порівняно із рівнем його розвитку в провідних країнах світу, в яких саме малий бізнес здійснює значний внесок в ВВП. Так, за 2005–2006 рр. в США малий бізнес сформував 50–52 % ВВП, в Японії – 52–55 %, в Італії – 57–60 %. Такі розбіжності кількісних і якісних показників розвитку вітчизняного малого підприємництва пов'язані з низкою чинників підприємницького середовища, які негативно впливають на здійснення діяльності суб'єктами господарювання і, за оцінками експертів, більш ніж у 50 % випадків призводять до ліквідації бізнесу протягом перших п'яти років його існування. До таких чинників належать:

- несприятлива макроекономічна ситуація;
- недосконалість законодавчого регулювання діяльності суб'єктів сектору малого підприємництва;
- відсутність чітко сформованої державної політики у сфері підтримки малого підприємництва;
- високий рівень оподаткування легального бізнесу й нестабільність податкової системи;
- адміністративні бар'єри, які насправді гальмують створення нових легальних підприємств (реєстрація, ліцензування, сертифікація, регулювання орендних відносин);
- брак дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки;
- професійна роз'єднаність підприємців і відсутність їхніх організаційних об'єднань для лобювання своїх інтересів при формуванні економічної і правової політики держави;
- брак ефективної системи захисту конкурентних засад в економічних відносинах;
- відсутність у суб'єктів малого підприємництва сформованої стратегії функціонування.

Негативним фактором середовища господарювання в докризовий період стала непослідовність дій державних органів влади щодо законодавчого та нормативного забезпечення функціонування малого підприємництва. В Україні протягом останнього десятиріччя була прийнята значна кількість законодавчих актів, в тому числі загальнодержавні та регіональні програми розвитку підприємництва. Однак їх несистематичний, розрізнений характер, відсутність ефективної системи контролю дотримання законодавства на місцях призвели до тінізації діяльності значної кількості суб'єктів підприємництва (за експертними оцінками близько 60 % товарообігу знаходиться в “тіні”). Недосконалість законодавства також сприяла розширенню обсягів “сірої” економіки – суб'єкти малого підприємництва отримали підстави для легального уникнення оподаткування та інших обов'язкових платежів.

Однією з найбільш гострих проблем розвитку малого бізнесу стало його фінансування. На будь-якому підприємстві воно може здійснюватися як за рахунок внутрішніх, так і зовнішніх (залучених або позичених) джерел. Основним джерелом інвестування для малих підприємств залишаються власні фінансові ресурси та сімейні позики (75 %). Однак внутрішні джерела фінансування, тобто отриманий прибуток, кошти сформованих фондів, амортизаційні відрахування, недостатні для оновлення і розширення матеріальної бази. Тому більшість підприємств працює безприбутково: отриманих доходів вистачає лише для підтримання поточної діяльності. Основними напрямками залучення (позики) фінансових ресурсів для ведення господарської діяльності суб'єктами малого підприємництва є: кредити фондів підтримки підприємництва, кредити банків, державне кредитування, позика у родичів, програми підтримки розвитку малого бізнесу, фінансові ресурси кредитних спілок, кредити міжнародних фінансових установ. Найбільш поширений за кордоном метод залучення вільних грошових коштів – банківське кредитування – не одержав ще належного розвитку в Україні, особливо в сільській місцевості.

На селі підприємці, як аграрної, так і інших сфер діяльності, в докризовий період мали обмежений доступ до кредитних ресурсів банків порівняно з міськими їх “конкурентами”: максимальна сума кредиту фермерським господарствам за спеціальними аграрними програмами становила 250 тис. дол. США (термін кредиту до 48 місяців). Міський підприємець мав можливість одержати кредит на 10 років на суму до 500 тис. дол.

США (у разі придбання нерухомості); а мінімальний беззаставний кредит становив до 6 тис. дол. США (на строк до 24 місяців). Сільський підприємець мав змогу розраховувати тільки на 1 тис. дол. США беззаставного кредиту. Це пов'язано, перш за все, з втратами значних обсягів коштів банками у разі неповернення і при пролонгації боргу або реалізації застави.

Поряд із зовнішнім середовищем господарювання ефективність діяльності суб'єктів малого підприємництва визначається також факторами внутрішнього середовища. На мікрорівні механізми функціонування суб'єктів малого підприємництва залежать безпосередньо від самих суб'єктів і етапу життєвого циклу підприємства. Для новостворюваного підприємства важливим є правильний вибір стратегії створення, виходу на ринок та початкового функціонування; для підприємства, яке вже деякий або тривалий час діє на ринку, – стратегії утримання (зміцнення) позиції на ринку, підвищення конкурентоспроможності. Неконкурентоспроможними підприємці малого бізнесу виявляються, переважно, через відсутність стратегії створення та існування, у них немає чітко сформованої мети діяльності і напрямів розвитку.

Крім того на ефективність діяльності суб'єктів малого підприємництва впливає мета їх створення відповідно до особливостей розташування. Якщо для міського малого підприємництва основною метою при створенні переважно є отримання прибутку, то для сільського – необхідність самозайнятості задля підвищення добробуту сімей та виживання в умовах обмежених можливостей працевлаштування за наймом. Тому для міського малого підприємництва характерною є концентрація діяльності в сферах торгівлі, громадського харчування, будівництва та консультування; для сільського ж: розмежування аграрного (рослинництво, тваринництво і переробка продукції) і неаграрного підприємництва та переважання в останньому торгівлі, надання побутових або особистих послуг.

В період кризи існуючі негативні фактори середовища господарювання сектору малого підприємництва доповнилися наступними:

- криза ліквідності банківської системи, що призвела до обмеження доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів. Банки взагалі припинили надання беззаставних кредитів малому бізнесу (застава по кредиту повинна перевищувати його суму в 2–3 рази), а відсоткова ставка може сягати 30–40 % річних;

- зниження попиту на товари та послуги викликане зниженням платоспроможності населення, особливо в містах, де, внаслідок масового вивільнення робітників промислових підприємств, рівень безробіття лише за 9 місяців 2009 року зріс на 3,3 % [1]. Суб'єкти малого підприємництва в основному орієнтовані на місцевого споживача (лише 6 % їх загального обсягу здійснюють зовнішньоекономічну діяльність), це, з одного боку, є запорукою захисту від коливань кон'юнктури зовнішніх ринків, а з іншого – пряма залежність лише від місцевого попиту скорочує можливості диверсифікації діяльності і змушує знижувати її обсяги. За даними Держкомстату внаслідок кризи обсяг роздрібного товарообігу за січень-листопад 2009 р. скоротився на 20,7 % порівняно з аналогічним періодом 2008 р. [3];

- призупинення діяльності або ліквідація підприємств сфери інфраструктурної підтримки малого бізнесу (втрата частини коштів суб'єктами малого підприємництва спровокує їх до відмови від інформаційних, маркетингових, консультаційних та інших бізнес-послуг).

Незважаючи на значну кількість негативних факторів розвитку малого підприємництва в Україні, за даними Державної податкової адміністрації кількість суб'єктів підприємництва за кризовий період зросла (за 2009 р. кількість фізичних осіб-суб'єктів підприємництва, які є найбільш динамічними представниками малого бізнесу, збільшилася на 200 тис. одиниць), що свідчить про значні можливості малого підприємництва поглинути безробітне населення працездатного віку [2]. Однак більшість експертів одностайна в думці про те, що збільшення кількості суб'єктів підприємництва не гарантує їх ефективної стабільної діяльності. Забезпечення такої діяльності можливе за рахунок впровадження цілеспрямованих заходів з підтримки малого бізнесу. З урахуванням особливостей розвитку підприємництва і в докризовий, і в кризовий періоди такими заходами повинні стати:

- уніфікація і взаємоузгодження законодавчих і нормативних документів, які визначають порядок створення та здійснення діяльності суб'єктами малого підприємництва;

- зменшення регуляторного тиску на бізнес (зменшення кількості перевірок суб'єктів господарювання, спрощення системи реєстрації та ліцензування);

- полегшення доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів, створення рівних можливостей для створення суб'єктів підприємництва і розширення їх діяльності, для міського і сільського малого бізнесу;

- впровадження “кредитних” та “податкових канікул” для підприємців;

- удосконалення спрощеної системи оподаткування та звітності, які призводять до виникнення псевдо-диверсифікації, коли підприємець, бажаючи зменшити розміри оподаткування, реєструє суміжні види діяльності на декількох членів сім'ї, кожний з яких є самостійним і відособленим суб'єктом підприємницької діяльності;

- створення інфраструктури підприємництва на регіональному рівні;

- формування та забезпечення механізму виконання державної політики розвитку сектору малого підприємництва в Україні.

Висновки

1. Розвиток малого підприємництва в Україні має низку особливостей, які визначаються метою створення суб'єктів, розташуванням суб'єктів та сформованим середовищем господарювання в залежності від двох

періодів функціонування малого бізнесу: докризового та періоду впливу світової фінансової кризи. Однак, не дивлячись на переважання негативних факторів середовища господарювання, сектор малого підприємництва України в докризовий період максимально використав внутрішній потенціал для розширення сфер діяльності, а в період кризи – для зниження рівня безробіття, що визначає необхідність його подальшої всебічної підтримки.

2. Створення державними органами влади сприятливого середовища господарювання, підтримання його параметрів і корегування їх з урахуванням змін характеру відносин між суб'єктами господарювання дасть змогу суб'єктам малого підприємництва формувати власну стратегію сталого розвитку. Створення сприятливого середовища господарювання сприятиме також зменшенню тінізації підприємницької діяльності. Для скорочення обсягів тіньової діяльності необхідно внести відповідні зміни до законодавства, яке внаслідок своєї недосконалості дозволяє сільським підприємцям уникати легалізації значної частки доходу.

Література

1. Економічна активність населення за статтю та місцем проживання у 2009 році [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
2. Кількість підприємців зростає [Електронний ресурс] / Прес-служба ДПА України. – Режим доступу : http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=235871&cat_id=45661.
3. Обсяг роздрібного товарообороту підприємств за січень–листопад 2009 р. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
4. Основні показники розвитку малих підприємств за 2000–2008 рр. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

УДК 351.84

Г. Г. МИХАЛЬЧЕНКО

Українська інженерно-педагогічна академія

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасні проблеми пенсійного забезпечення населення в Україні, проаналізовано стан системи недержавного пенсійного забезпечення, визначено шляхи вдосконалення пенсійного забезпечення широких верств населення.

In the article investigational modern problems of the pension providing of population in Ukraine, the state of the system of the non-state pension providing is analyzed, certainly ways of perfection of the pension providing of wide layers of population.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійна реформа, недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, пенсійний вік.

Постановка проблеми. Соціальна та економічна роль пенсійної системи у сучасному суспільстві визначається тим, що її надійність є запорукою його стабільності соціальної, а в багатьох випадках і економічної. У той же час критичний стан ефективності діючої економіки та загострення соціальних проблем передусім позначаються на пенсійній системі.

В Україні пенсійна реформа рухається, але вкрай повільно. На відміну від інших постсоціалістичних країн, пенсійна реформа реально розпочалася лише в 2003 році з прийняттям Верховною Радою України законів “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та “Про недержавне пенсійне забезпечення” [4, 5].

З моменту введення пенсійної реформи питанням реформування пенсійної системи України та вивченням закордонного досвіду державного управління пенсійним забезпеченням присвячено дослідження таких науковців, як А.О. Косич, Д.В. Полозенко, М. Вінер, І.Д. Чиркіна, А. Нечай, В. Яценко, О. Мельник, Б. Надточій, що займалися вивченням безпосередньо досвіду реформування пенсійних систем як у країнах світу, так і в Україні [3, 6, 7]. Однак, не дивлячись на численні дослідження та реформування законодавства, сьогодні пенсійна система опинилась у стані кризи.

Прогресуюче старіння населення вимагає реформування пенсійних систем, оскільки зростає співвідношення між кількістю одержувачів пенсій та платників внесків. Особливої актуальності набуває подовження тривалості трудового періоду та зростання рівня зайнятості людей старшого віку, в тому числі шляхом підвищення пенсійного віку.

За цей час у країні вже сформовано трирівневу систему пенсійного забезпечення. Перший рівень – солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності та субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду. Другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах обов’язкового накопичення пенсійних коштів та здійснення фінансування